

ŞAFİİ'NİN er-RİSALE'Sİ İLE HUMEYDÎ'NİN el-MÜSNED'İNDEKİ RİVAYETLERİN ORTAK KAYNAKLARI BAĞLAMINDA DEĞER- LENDİRİLMESİ

Fuat KARABULUT^{*1}

ÖZET

Hadislerin muhafazası ve nesilden nesile sağlıklı bir şekilde aktarılması, ilk dönemlerden itibaren büyük önem kazanmıştır. Sahabe ve onlardan sonraki nesiller, bu temel görevi yerine getirirken, ezberin yanında yazıyı da kullanmışlar ve ilk yazılı örnekleri vermişlerdir. Sonraki dönemlerde hadis edebiyatı oluşturulurken, bu yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Şâfiî ve Humeydî'nin de eserlerini oluştururken, hocaları Sufyân b. Uyeyne'nin günümüze ulaşmamış eserlerinden faydalandıkları görülmektedir. Bu durum Şâfiî ve Humeydî'nin ortak rivayetleri karşılaştırıldığında daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şâfiî, Humeydî, er-Risale, el-Müsned

¹ Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi.

EVALUATION OF THE NARRATIVES PRESENT IN SHAFI'Y'S AR-RISALA AND HUMAYDI'S AL-MUSNAD WITHIN THE CONTEXT OF THEIR COMMON RESOURCES

ABSTRACT

Since the earliest times, it has been very important to store and transfer hadith to the new generations correctly. While performing this important task, besides memorizing, the companions and following generations also used writing and produced their first samples. In the following period, these sources were used in composing the hadith literature. It is also observed that, while constituting their works Shafi and Humeydi benefited from Sufyân b. Uyeyne, the works of whom haven't reached to the present day. When we compare the common accounts of Shafi and Humeydi, this situation can be seen more clearly.

Key Words: Hadith, Shafiî, Humeydî, er-Risale, al-Musnad

Giriş

Peygamber (sav) Allah'ın kendisine vahyettiği mesajları tebliğ ve ihtiyaç duyulan hususları tebyin etmekle görevlendirilmiştir.² Ancak Peygamber'in (sav) Kur'an'ı açıklaması herhangi bir tefsir aliminin açıklanması gibi değerlendirilmemeli, aksine bu açıklamaların da ilahî kontrole tabi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.³ Bizzat Kur'an'ın kendisinin verdiği bu değer, sahabeden başlayarak bütün Müslüman nesille-

² Maide, 5/67; İbrahim, 14/4; Nahl, 16/44,64

³ Kiyamet, 75/16-19.

rin de hadis/sünnete gerekli değeri ve önemi vermelerini sağlamıştır. Binaenaleyh hadis/sünnet malzemesinin muhafazası ve nesilden nesile sağlıklı bir şekilde aktarılması büyük önem kazanmıştır. Bu konuda sahabe nesli hadislerin sözlü ve kısmen de yazılı olarak kendilerinden sonraki nesillere aktarılmasında olağanüstü bir gayret sarf etmiştir. Başta sahabe olmak üzere tabiûn, etbâ'u't-tabiîn ve onlardan sonraki nesiller, hadislerin tespiti ve derlenmesinde büyük çaba göstermişler ve kendilerinden sonraki nesillere rehberlik edecek önemli çalışmalar yapmışlardır. Hicri ilk dört asır boyunca devam eden bu çabalar neticesinde oluşturulan hadis mirasına ait bilgilerin ve belgelerin aktarılmasında şu safhalardan geçilmiştir;

Hadislerin ezberlenmesi, dönemin güvenilirlik açısından sözlü kültürü yazılı kültüre göre önceleyen anlayışı ve Kur'an'ın kendine has özellikleriyle Müslümanlar tarafından iyice benimsenmesi, sindirilmesi ve Kur'an'a herhangi bir şeyin karıştırılmaması için hadislerin yazılmasının başlangıçta yasaklanması, sahabe neslinin hadisleri daha çok ezberlemesi gibi bir sonucu ortaya çıkarmıştır.⁴

Yazıyla tespiti, sahabe ve erken tabiîn döneminde hadislerin sahifelere veya hadis cüzleri şeklinde yazılmasını ifade eden dönemdir.⁵

Tedvini, dağınık olarak kaydedilmiş olan hadis malzemelerinin hicri birinci asrın sonlarında ve ikinci asrın başında bir araya toplanmasını ifade eden dönemdir.⁶

⁴ el-Bağdâdî, Hâtib, *Takyîdu'l-İlim*, thk. Yusuf el-'Aş, Dimeşk, 1949, s. 93-94; ÇAKAN, İsmail Lütüfî, *Hadis Edebiyatı*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1989, s.4-6.

⁵ SEZGİN, M. Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitabiyat, Ankara, 2000, s.25, 50-58; ÇAKAN, *Hadis Edebiyatı*, s. 13-15.

Tasnifi, tedvin edilmiş olan hadis malzemesinin belli bir sisteme göre, bablarına veya sahabe ravisine göre, sınıflandırılmasını ifade eden dönemdir. Tasnifu'l-Hadis dönemi hicri ikinci asrın ilk çeyreğinden sonra başlar ve hicri dördüncü asrın ilk çeyreğine kadar devam eder.⁷

Dolayısıyla birinci asırda sayıları daha az olmakla beraber, ikinci asırda varlığına bariz bir şekilde şahit olduğumuz kitapların çokluğu ile zengin bir literatür meydana getirilmiştir. Hemen her muhaddisin, kaynaklardaki terceme-i hali esnasında bir veya birkaç kitap zikrine veya o muhaddisin kitapla olan alakasına dair bir çok rivayete rastlamak mümkündür. İkinci asrın ortalarında, muayyen bir mevzuda veya bir araya getirilen birkaç mevzuda ortaya konmuş musannef eserler müstesna tutulacak olursa, bu asırdaki hadis kitaplarının, her muhaddise kendi şeyhinden intikal eden hadislerden ibaret olduğu anlaşılıyor. Bir muhaddisin kendinden evvel muteber otoritelerin hadislerini ihtiva eden bir veya birkaç şeyhin kitabından kendi ölçü ve imkânlarına göre, tahammülü'l-ilmin muhtelif yollarından biriyle hadisleri almasıyla yeni bir hadis kitabı vücut buluyordu.⁸ Sufyân b. Uyeyne'nin (v. 198/814), küçük bir hacme sahip olmakla beraber günümüze kadar korunabilen Cüz'ü bu tarzın örneklerinden birisini teşkil etmektedir.⁹

Şâfi'î ve Humeydî'nin en önemli hocalarının başında gelen Sufyân b. Uyeyne, Humeydî'nin eserindeki rivayetlerinin neredeyse tamamını, Şâfi'î'nin ise İmam Mâlik'ten sonra en çok hadis aldığı hocasıdır. Dolay-

⁶ SEZGİN, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 25, 58-62; KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Târîhi*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1988, s. 199-205; ÇAKAN, *Hadis Edebiyatı*, s. 15-18.

⁷ SEZGİN, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 25, 79-86; KOÇYİĞİT, *Hadis Târîhi*, s. 205-207; ÇAKAN, *Hadis Edebiyatı*, s. 18-20.

⁸ SEZGİN, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 76.

⁹ SEZGİN, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 76 (131. dipnot).

sıyla iki müellifin hadisleriyle ilgili değerlendirme yapılırken, ortak kaynakları olması sebebiyle Sufyân b. Uyeyne ve rivayetleri büyük önem arz etmektedir.

Ebû Muhammed künyesi ile maruf olan Sufyân b. Uyeyne b. Ebî İmrân Meymûn Mevlâ Muhammed b. Muzâhim el-Hilâlî el-Kûfî el-Mekkî,¹⁰ hicri 107/m.725 yılında Kûfe'de dünyaya gelmiş¹¹, h. 198/m. 814 yılında Mekke'de vefat etmiş ve "el-Hacûn" a defnedilmiştir."¹²

¹⁰ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, trsz., V/497; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Tarîhu'l-KEbîr*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Diyarbakır/Türkiye, Trsz., IV/94; İbn Ebî Hatim, *Takdîmetu'l-Cerh li Kitabi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Matbaatu Meclisi Dâiretu'l-Maarifi'l-Osmaniye, Haydarâbâd, 1271/1952, s. 32; İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed b. Hibban el-Bustî, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr ve 'Alâmi Fukahâi'l-Akdâr*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiye, Beyrut, 1408/1987, s. 235; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrut, 1387/1967, VII/270; el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1986, IX/174; ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1382/1963, II/170; ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Muessesetu'l-Risale, Beyrut, 1406/1986, VIII/454; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru İhyâi'l-Turasi'l-Arabî, Trsz., I/262; ez-Zehebî, *el-İber fi Haberi men Ğaber*, Thk. Ebû Hacir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zeğlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, Trsz., I/254; İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maarifi'n-Nizâmiye, Haydarâbâd, 1325, IV/117; *Dâiretu'l-Maarif Bezırgâni İslâmî*, Tahran, 1370 IV/251; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, Mektebtu Hayyât, Beyrut, Trsz., s. 226; ez-Ziriklî, Hayrettin, *el-'Alâm Kâmûsu't-Terâcim*, 3.Baskı,Trsz., III/159; Muhsin el-Emîn, *Ayânu's-Şiâ'*, Thk. Hassan el-Emîn, Daru't-Taaruf li'l-Matbûât, Beyrut, 1406/1986, VII/267; Adil Nüveyhinî, *Mu'cemu'l-Mufessirîn*, Beyrut, 1983, I/212; el-Hâirî, Muhammed Hüseyin el-A'lemî, *Dâiretu'l-Maarifi's-Şiâ' el-'Âmme*, Müessesetu'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, Trsz., X/413; Muhammed Ra'fet Saîd, *Ma'mer b. Râşid es-San'ânî Mesâdiruhû ve Menhecuhû ve Eseruhû fi Rivâyeti'l-Hadîs*, Alemu'l-Kutub li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, 1403/1983, s. 80; *Tefsîru ve Tefsîru Şiâ'*, Dairetu'l-Maarif, Tahran, 1373, İSAM Ktp. 41383/2, IV/282; SEZGİN, *Tarîhu't-Turasi'l-Arabî*, Arp. Çev. Mahmud Fehmi Hicazi-Fehmi Ebû'l-Fadl, el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitab, Mısır, 1977, I/139.

¹¹ İbn Sa'd, A.g.e, V/497; Buhârî, *Tarîhu'l-Kebîr*, IV/94; İbn Ebî Hâtîm, *Takdîmetu'l-Cerh*, s. 32; ; İbn Hibbân A.g.e, s. 235; Ebû Nuaym, A.g.e, VII/270; el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IX/174; ez-Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, II/170; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VIII/454; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I/262; ez-Zehebî, *el-İber*, I/254; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV/117 *Dâiretu'l-Maarif*, IV/251; Muhsin el-Emîn, A.g.e, VII/267; ez-Ziriklî, A.g.e, III/159; Âdil Nüveyhinî,

“Ben hiçbir şeyi yazıya geçirmeden önce ezberlemeksizin yazmadım”¹³ diyen Sufyân b. Uyeyne, hadisleri ilk tasnif edip bablara ayıran alimler arasında sayılmaktadır.¹⁴

Hadis literatürüyle ilgili kaynaklar incelendiğinde İbn Uyeyne’ye ait “el-Câmi”¹⁵, “Tefsîr”¹⁶ ve “Hadîsu Sufyân b. Uyeyne (Cüz’ü Sufyân bin Uyeyne)”¹⁷ adlarıyla meşhur, üç eser bulunduğu görülmektedir.¹⁸ Ayrıca “Cevabâtu’l-Kur’an” ve “el-Avalî” adlı iki eserinin daha bulunduğu belirtilmektedir.¹⁹

Tefsiri, Ahmed Salih Muhayirî tahkikiyle “Tefsiru Sufyân b. Uyeyne” adıyla yayınlanırken, Cüz’ü ise, Ebû Abdurrahman Mus’ad b. Abdülhamid es-Sa’denî tahkikiyle “Cüz’ü Sufyân b. Uyeyne” adıyla yayınlanmıştır.

Sufyân b. Uyeyne’nin talebelerinin/kendisinden hadis dinleyenlerin sayısını tam olarak tespit etmek çok zordur. Zira hacca gelen ilim

A.g.e, I/212; *Dâiretu’l-Maarifi’s-Şiâ el-’Âmme*, X/413; Muhammed Ra’fet Saîd, *A.g.e*, s. 80; *Tefsîru ve Tefâsîru Şiâ*, Dâiretu’l-Maarif, IV/282; SEZGİN, *Tarîhu’t-Turâs*, I/139; İbn Nedim, s.226.

¹² İbn Sa’d, *A.g.e*, V/497-498; el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IX/184; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, VIII/465; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, IV/120.

¹³ el-Bağdâdî, *A.g.e*, IX/179.

¹⁴ er-Râmehurmu’zî, el-Hasan b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu’l-Fasil Beyne’r-Râvi ve’l-Vâî*, Thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1404/1984, s. 611-612; Ayrıca bkz. SEZGİN, *Buhârî’nin Kaynakları*, s. 82-83.

¹⁵ el-Kettânî, es-Seyyidu’s-Şerîf Muhammed b. Ca’fer, *Hadis Literatürü (er-Risaletu’l-Mustadrafe)*, dipnotlar ve ilaveleriyle Trc. Yusuf ÖZBEK, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 37.

¹⁶ Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdillah el-Kostantinî, *Keşfu’z-Zunûn an Esmâ’i’l-Kütüb ve Funûn*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1992, I/439; el-Kettânî, *A.g.e*, s. 114 (13. Dipnot).

¹⁷ Kâtip Çelebî, *A.g.e*, I/587.

¹⁸ el-Kettânî, *A.g.e*, s. 155 (224. Dipnot).

¹⁹ Dâiretu’l-Maarif Teşeyyu’, *Tefsîru ve Tefâsîru Şiâ’*, Tahran, 1373 (İSAM Ktp. 4138/2), IV/282-283; SANDIKÇI, Kemal, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, DİB Yayınları, Ankara, 1991, s. 73.

talebeleri hac günleri boyunca Sufyân'ın etrafında izdiham oluşturuyorlardı.²⁰ Döneminin önemli otoritelerinden biri olan İbn Uyeyne'den hadis alanlar arasında hocalarının da bulunması²¹ onun hadis ilmindeki değerini ve otoritesini ortaya koyması açısından çok önemli bir göstergedir.

Sufyân b. Uyeyne, Şâfi'î ve Humeydî'nin rivayetlerinin en önemli ortak kaynağı durumundadır. Zira Şâfi'î ve Humeydî'nin eserleri incelendiğinde, bu iki talebesinin hocalarının hadis birikimini sonraki nesillere ulaştırın en önemli iki kaynak olarak karşımıza çıktıkları görülmektedir. Şâfi'î ve Humeydî'nin eserlerinde bulunan Sufyân b. Uyeyne tarihli hadislerin çokluğu, bu rivayetlerin büyük bir çoğunluğunun Sufyân b. Uyeyne'nin günümüze kadar müstakil olarak ulaşmamış olan ve türünün ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen el-Cami'inden alınmış olacağına işaret etmektedir.²²

Bu çalışmada, daha ziyade varlığı kaynaklarda belirtilmekle beraber günümüze ulaşmayan "el-Câmi" adlı eserinin kendisinden sonraki yazılı hadis literatürüne etkileri, özellikle en önemli talebeleri olan İmam Şâfi'î ve Buhârî'nin hocası Humeydî'nin eserlerinde ve bu talebelerin etki alanlarında izleri aranmaya gayret edilecektir.

Bu çalışmanın, o günkü ilmi zihniyetin tabii bir neticesi olarak hafızalarda bulunan bilginin daha fazla önemsenmesine rağmen,²³ erken

²⁰ ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I/263.

²¹ Ebû Nuaym, *A.g.e.*, VII/307; el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IX/174; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VIII/456; ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I/262; İbn Hacer, *A.g.e.*, IV/118.

²² ez-Ziriklî, *el-'Âlâm*, III/159; KOÇYİĞİT, *Hadis Tarihi*, s. 212; Ayrıca bkz. KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi'î'nin Rolü*, Kitabiyât, Ankara, 2003, s. 208-211.

²³ Aydınlı, Abdullah, *Hadis Rivayetinde Yazının Kullanımı ve Güvenilirliği*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: "Sünnetin Dindeki Yeri", Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 337-350.

dönem hadis kitaplarının da, yazılı kaynaklardan derlendiğini göstermesi açısından anlamlı olacağı düşünülmektedir.

a) Şâfi'î ve er-Risale'deki Sufyân b. Uyeyne Rivayetleri

Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, İmâm Azam Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği h. 150 yılında, genel olarak kabul gören görüşe göre Gazze'de doğmuştur. Soyu Hz. Peygamberle (sav) Abdulmenâf'ta birleşmektedir. H. 204 senesinde vefat etmiştir.²⁴

Sufyân b. Uyeyne'nin talebelerinin en önde gelenlerinden biri olan Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î'nin eserlerinde hocası İbn Uyeyne'nin etkileri çok net olarak görülebilmektedir. Şâfi'î'nin "er-Risale"sinde bulunan 125 isnadlı rivayetin 48 tanesinin –ki bu rivayetlerin bir kısmı eserdir– Sufyân b. Uyeyne tarikiyle gelmiş olması bunun en büyük kanıtlarından dır.²⁵

Hocaları Mâlik b. Enes ve Sufyân b. Uyeyne²⁶ hakkında; "Şayet Mâlik ve İbn Uyeyne olmasaydı, Hicâz'ın ilmi yok olur giderdi"²⁷ demek suretiyle kendileriyle ilgili takdirlerini dile getirmiştir.

²⁴ Ebû Nuaym, a.g.e, IX/67; ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, X/5-10; Ebû Zehra, Muhammed,

İmâm Şâfi'î, Trc. Osman Keskiöğlü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.18-19.

²⁵ Bkz. Şâfi'î, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Trsz., s. 13-14 (33), 16 (37), 50 (171), 51 (172), 89 (295), 90 (296), 127 (373), 140 (402), 160 (446), 168 (472), 170 (474), 196 (533), 208 (561), 225 (622), 236 (659), 237 (661), 278 (763), 282 (774), 283 (775), 292 (811), 297 (823), 298 (824), 298 (825), 302 (840), 314 (864), 325 (889), 329 (901-902), 333 (909), 337 (916), 397 (1094), 401 (1102), 403 (1106), 404 (1107), 410 (1126), 413 (1132), 422 (1160), 426 (1172), 426-427 (1174), 430 (1183), 442 (1218), 445 (1225), 467 (1290), 473 (1314), 473-474 (1315), 485 (1373), 538 (1572), 574-575 (1711). Parantez dışındaki rakamlar Şâfi'î'nin er-Risâle'sindeki sayfa numaralarını, parantez içindeki rakamlar ise er-Risale'deki madde numaralarını göstermektedirler.

²⁶ Ebû Nuaym, a.g.e, IX/70; İbn Ebî Hati, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, VII/271.

²⁷ Ebû Nuaym, a.g.e, IX/70.

Şâfiî'nin "er-Risale"si incelendiğinde, senedli rivayetlerde, 53 rivayetle Mâlik b. Enes'in birinci sırayı, yukarıda zikrettiğimiz gibi ikinci sırayı da Sufyân b. Uyeyne'nin aldığı görülmektedir. İmam Mâlik'in Muvatta'ı elimizde bulunduğundan, Ahmed Muhammed Şakir'in de takdire şayan çalışmasının yardımıyla, er-Risale'de *ahberanâ* eda sigasıyla Mâlik'ten rivayet edilmiş olan bütün rivayetlerin aslında Muvatta'dan alınmış olduğu kolaylıkla görülebilmektedir.²⁸ Dolayısıyla Şâfiî'nin eserini yazarken sözlü rivayetlerden yararlandığını söylemektense yazılı kaynaklardan faydalandığını da düşünmek daha doğru olacaktır.

Sufyân b. Uyeyne'nin "el-Cami"i elimizde mevcut olmadığından, Şâfiî'nin er-Risale'sini Sufyân'ın el-Cami'i ile karşılaştırabilme imkanımız yoktur. Ancak aşağıda belirtileceği üzere neredeyse rivayetlerinin tamamına yakını Sufyân'dan nakledilmiş olan Humeydî'nin el-Müsned'i ile er-Risale arasında yaptığımız karşılaştırmada, er-Risale'deki isnadlı rivayetlerin 27 tanesinin –ki bunlar merfu olarak nakledilen rivayetlerdir– bazı rivayetlerdeki ufak tefek farklar bir tarafa bırakılacak olursa hemen hemen aynı sened ve metinlerle Humeydî'nin el-Müsned'inde de mevcut olduğu görülmektedir.²⁹

b) Humeydî ve el-Müsned'indeki Sufyân b. Uyeyne Rivayetleri

Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Sufyân b. Uyeyne'nin

²⁸ KIRBAŞOĞLU, A.g.e. , s. 208-209.

²⁹ 171 (794), 172 (837), 295, 622, 1106 (551), 446 (226), 472 (541), 474 (613), 533 (1079), 763 (545), 774 (409), 775 (174), 811 (378), 823 (781), 824 (874), 840 (608), 864 (1026, 1027), 889 (561), 909 (399), 916 (510), 1094 (1165), 1102, 1314 (88), 1126 (811), 1132 (577), 1225 (405) ve 1315 (32). Parantez dışındaki rakamlar Şâfiî'nin er-Risâle'sindeki madde numaralarını, parantez içindeki rakamlar ise Humeydî'nin el-Müsned'indeki hadis numaralarını göstermektedirler.

en önemli öğrencilerindedir.³⁰ H. 219 yılında vefat etmiştir. Buhârî'nin önemli hocalarındandır.³¹

Humeydî'nin "el-Müsned"i incelendiğinde ise, "el-Müsned"de bulunan 1309 hadis³² 1240 tanesinin doğrudan Sufyân b. Uyeyne tarikiyle nakledildikleri görülmektedir.³³ Bu hadislerden 25 tanesi aynı sened ve metinle Sufyân'ın "Cüz'"nde de yer almaktadır.³⁴ Bu da Humeydî'nin eserini oluştururken, Sufyân b. Uyeyne'nin eserlerinden çok yoğun bir şekilde faydalandığını göstermekte, hatta Sufyân'ın "el-Cami"inin Humeydî'nin "el-Müsned"inin içinde yer aldığı gibi bir sonucu düşündürmektedir.

Sufyân b. Uyeyne'nin el-Cami'nin aynıyla Humeydî'nin eserinin muhtevasında yer aldığını akla getiren diğer bir delil de, el-Müsned'in Habiburrahman el-A'zamî tahkikiyle neşredilen baskısının sonunda, muhakkik el-A'zamî, el-Müsned'in "Sahihayn ve Sünenlerin tertibine göre" kitap fihristini vermektedir. Bu fihrist incelendiğinde, el-Müsned'in, bir esere cami denilebilmesi için kendisinde bulunması gere-

³⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V/66-67.

³¹ Daha geniş bilgi için bkz. Evgin A. Kadir, *Buhârî'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî ve Müsnedi*, İlahiyât, Ankara, 2004.

³² el-Müsned incelendiğinde, hadis sayısı müteselsil sırayla 1300 olarak gösterilmekle beraber, bazı hadislerin aynı sıra numarasıyla peş peşe tekrarlandığı görülecektir. Bu tekrarlar da göz önüne alındığında hadis sayısının aslında 1309 olduğu görülecektir.

³³ el-Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, Thk. Habiburrahman el-A'zamî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1409/1988.

³⁴ Sufyân b. Uyeyne'nin Cüz'ünde olup, aynı sened ve metinle Humeydî'nin "el-Müsned"inde de bulunan hadisler şunlardır: 4 (1232), 5 (635), 6 (1189), 9 ((142), 11 (936), 12 (1190), 14 (66), 16 (575), 17 (576), 18 (706), 20 (18), 22 (347), 23 (24, 1085), 27 (1215, 1216), 29 (1067), 30 (1144), 31 (358), 33 (852), 34 (1216), 39 (854), 43 (852), 45 (794, 795), 47 (881) ve 48 (723). Parantez dışındaki rakamlar Sufyân'ın Cüz'ündeki hadislerin numaralarını, parantez içindeki rakamlar ise el-Humeydî'nin el-Müsned'indeki hadislerin numaralarını göstermektedirler.

ken bölümlerin tamamını muhtevi olduğu görülmektedir.³⁵ Her birine “kitab” denilen bu sekiz bölüm şöyle sıralanmaktadır: İmân, Ahkâm veya Sünen, Rıkâk veya Zühd, Et'ime ve Eşribe veya Âdâb, Tefsîr, Târih - Siyer – Cihâd, Menâkıb, Fiten ve Melâhim.³⁶

Dolayısıyla hem el-Müsned'deki hadislerin neredeyse tamamına yakınının Sufyân b. Uyeyne tarihiyle nakledilmiş olması, hem de cami'lerin ihtiva ettiği sekiz ana bölümün tamamına ait hadislerin el-Müsned'de bulunması sebebiyle, Sufyân b. Uyeyne'nin “el-Cami'/ Kitabul-Cami” adlı eserinin, Humeydî'nin el-Müsned'inin muhtevasında, belki bütünüyle yer aldığı söylenebilir.

Dolayısıyla hem Şâfiî'nin hem de Humeydî'nin eserlerini telif ederken, kendilerinden önceki yazılı ve sözlü birikimden fazlasıyla yararlandıkları söylenebilmekle beraber, daha net sonuçlar elde edebilmek için eserlerinde bulunan ortak rivayetler arasında bir mukayese ve değerlendirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla er-Risale ile el-Müsned'de bulunan ortak rivayetler tespit edildikten sonra, er-Risale'deki hadislerin senedleri ve metin tercümesi, akabinde ise el-Müsned'deki rivayetle arasında sened veya metin açısından farklılık varsa buna işaret edilecektir. Kaynak gösterilirken, er-Risale'deki hadislerin paragraf, el-Müsned'deki hadislerin ise cilt ve sayfa numarası verilecektir.

c) Şâfiî ve Humeydî'nin İbn Uyeyne'den naklettikleri ortak rivayetleri

1- Şâfiî'nin, Sufyân – Ziyâd b. 'Ilâka – Cerîr b. Abdillâh senediyle naklettiği; “*Rasûlullah'a (sav) her müslümana nasihat etmek üzere beyat ettim*”

³⁵ Bkz. el-Humeydî, *el-Müsned*, II, Ek-2.

³⁶ ÇAKAN, *Hadis Edebiyatı*, s.50-51; KOÇYİĞİT, *Hadis Tarihi*, s. 211-212.

hadisini,³⁷ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla rivayet etmektedir. Ancak Sufyân, İbn Mis'âr'ın (Ziyâd), Cerîr'den naklen; "...Ben sizin için bir nasihatçiyim" ifadesini eklediğini belirtmektedir.³⁸

2- Şâfi'î'nin, İbn Uyeyne – Suheyl b. Ebî Sâlih – Atâ b. Yezîd – Temîm ed-Dârî – Nebî (sav) senediyle naklettiği "*Din nasihattır, din nasihattır, din nasihattır. Din, Allah, kitabı, peygamberi, Müslümanların önderleri ve bütün Müslümanlar için nasihattır*" hadisini,³⁹ Humeydî, aynı senedle ancak üç kere "*din nasihattır*" dedikten sonra "...kimin için ya Rasulallah!" ziyadesiyle vermektedir.⁴⁰ Ancak er-Risâle'nin bazı nüshalarında da; "...kimin için ya Rasulallah!" ifadesinin bulunduğu bildirilmektedir.⁴¹

3- Şâfi'î'nin, Sufyân – Ömer b. Ubeydillah'ın azatlısı Sâlim b. Ebî'n-Nadr – Ubeydullah b. Ebî Râfi' – Babası (Ebû Râfi') – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; "*Koltuğuna kurulmuş olarak oturan ve kendisine benim emrettiğim veya yasakladığım emirlerimden biri gelince; "bilmiyoruz, biz Allah'ın Kitabında neyi buluyorsak ona uyarız" diyen birinizle karşılaşmıyorum.*" hadisini,⁴² Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir. Ayrıca Sufyân'ın Muhammed b. Munkedir'den mursal olarak da aktardığını bildirmektedir.⁴³ Hadisin bu mursal tarikle rivayeti, Şâfi'î tarafından da hadisin metni verilmeksizin "بمثة" ifadesiyle verilmektedir.⁴⁴

³⁷ Şâfi'î, *er-Risale*, 171.

³⁸ Humeydî, *el-Müsned*, II, 348.

³⁹ Şâfi'î, *er-Risale*, 172.

⁴⁰ Humeydî, *el-Müsned*, II, 369.

⁴¹ Bkz. Şâfi'î, *er-Risale*, 172, muhakkike ait 4 nolu dipnot.

⁴² Şâfi'î, *er-Risale*, 295, 622, 1106.

⁴³ Humeydî, *el-Müsned*, I, 252.

⁴⁴ Şâfi'î, *er-Risale*, 1107.

4- Şâfiî'nin, Sufyân – İbn Şihâb – Urve (b. Zübeyr) – Aişe – Peygamber (sav) senediyle naklettiği; "Rıfâ'a'nın (el-Karzî) karısı Peygamber'e (sav) geldi ve; "Rifa'a beni boşadı ve boşanmamı kesinleştirdi. Abdurrahman b. Zubeyr benimle evlendi. Fakat onunla olan bir elbise püskülü gibidir (yani o iktidarsızdır)" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Sen Rıfâ'a'ye tekrar geri mi dönmek istiyorsun? Hayır, sen onun balcağını, o da senin balcağını tadamadıkça bu mümkün değildir" buyurdu." hadisini,⁴⁵ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla rivayet etmektedir. Ancak Humeydî'nin rivayetinde kadının "...onunla olan elbisenin püskülü gibidir" ifadesinden dolayı Rasûlullah'ın (sav) tebessüm ettiği belirtilmektedir.⁴⁶ Rasûlullah'ın (sav) tebessüm ettiğiyle ilgili bilgi er-Risale'nin diğer bir nüshasında da mevcuttur.⁴⁷

5- Şâfiî'nin, Sufyân – ez-Zuhrî – Ali b Hüseyin – Amr b. Osman – Usâme b. Zeyd – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; "Müslüman kafire, kafir de müslümana mirasçı olamaz" hadisini,⁴⁸ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁴⁹

6- Şâfiî'nin, İbn Uyeyne – İbn Şihâb– Sâlim (b. Abdullah) – Babası (Abdullah b. Ömer) – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; "Bir kimse, kendisine ait malı bulunan bir kölesini satarsa, alıcının onu (malı) şart koşması hariç, kölenin malı satıcıya ait olur." hadisini,⁵⁰ Humeydî, aynı senedle nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin rivayetinde "فماله للبايع" yerine, "فماله للذي باعه" ifadesi yer almaktadır.⁵¹

⁴⁵ Şâfiî, er-Risale, 446.

⁴⁶ Humeydî, el-Müsned, I, 111.

⁴⁷ Bkz. Şâfiî, er-Risale, 446, muhakkike ait 4 nolu dipnot.

⁴⁸ Şâfiî, er-Risale, 472.

⁴⁹ Humeydî, el-Müsned, I, 248.

⁵⁰ Şâfiî, er-Risale, 474.

⁵¹ Humeydî, el-Müsned, II, 277.

7- Şâfi'î'nin, Sufyân – ez-Zuhrî – İbnu'l-Museyyeb – Ebû Seleme – Ebû Hureyre - Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; “*Yer altından çıkarılan defineler veya madenlerden 1/5 oranında (zekat) vermek gerekir.*” hadisini,⁵² Humeydî, aynı senedle nakletmektedir. Ancak hadisin metni; “*Hayvanların, kuyunun ve madenin verdiği zararlar tazmin edilmez...*” ifadesi ile başlamaktadır.⁵³ Şâfi'î'nin bu hadisin rivayetinde ihtisar⁵⁴ yapmış olması muhtemeldir.

8- Şâfi'î'nin, Sufyân – İbn Şihâb – Ebû İdrîs el-Havlânî – Ebû Sa'lebe – Nebî (sav) senediyle rivayet ettiği; “*Yırtıcı hayvanlardan azı dişili olanların etini yasakladı.*” hadisini,⁵⁵ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁵⁶

9- Şâfi'î'nin, Sufyân – Ubeydullah b. Ebî Yezîd – İbn Abbâs – Usâme b. Zeyd – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; “*Faiz ancak nesiededir.*” hadisini,⁵⁷ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁵⁸

10- Şâfi'î'nin, İbn Uyeyne – Muhammed b. el-'Aclân – Âsım b. Ömer b. Katâde – Mahmud b. Lebîd – Râfi' b. Hudeyc – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; “*Sabah namazını kulmak için ortalığın biraz aydınlanmasını bekleyin. Zira bunun sevabı daha büyüktür veya sevabınız daha büyük olur.*” hadisini,⁵⁹ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁶⁰

⁵² Şâfi'î, *er-Risale*, 533.

⁵³ Humeydî, *el-Müsned*, II, 277.

⁵⁴ *İhtisar*: Manasını bozmadan hadisin bir kısmını hafız ederek diğer kısmını rivayet etmek. (Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, Hadisevi, İstanbul, 2006, s.147.)

⁵⁵ Şâfi'î, *er-Risale*, 561.

⁵⁶ Humeydî, *el-Müsned*, II, 286.

⁵⁷ Şâfi'î, *er-Risale*, 763.

⁵⁸ Humeydî, *el-Müsned*, I, 249.

⁵⁹ Şâfi'î, *er-Risale*, 774.

⁶⁰ Humeydî, *el-Müsned*, I, 199.

11- Şâfi'nin, Sufyân – ez-Zuhrî – Urve – Aişe senediyle rivayet ettiği; *“Mü'min kadınlardan bir kısmı, Nebî (sav) ile namaz kılıyor, sonra da çarşaflarına bürünerek gidiyorlardı. Ortalığın karanlığından kimse onları tanımazdı.”* hadisini,⁶¹ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁶²

12- Şâfi'nin, Sufyân – ez-Zuhrî – Atâ b. Yezîd el-Leysî – Ebû Eyyûb el-Ensârî – Nebî (sav) senediyle rivayet ettiği; *“Büyük veya küçük abdest yaparken kibleye dönmeyin, arkanızı da çevirmeyin. Doğu veya batı tarafına dönün.”* Ebû Eyyûb, Biz Şam'a geldiğimizde helaların kibleye müteveccih yapıldığını gördük. Biraz (sağa veya sola) dönüyor, sonra da Allah'tan başlaşmasını diliyorduk.” hadisini,⁶³ Humeydî, aynı senedle nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin metninde "بنيت قبل القبلة" yerine "قد صنعت" ifadesi yer almaktadır.⁶⁴ Risale'nin muhakkiki Ahmed Muhammed Şakir, Risale'nin bazı nüshalarında da "بنيت قبل القبلة" ifadesinin bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁵

13- Şâfi'nin, İbn Uyeyne – ez-Zuhrî – Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe – İbn Abbâs – Sa'b b. Cessâme – Peygamber (sav) senediyle rivayet ettiği; *“Sa'b, Peygamber'e (sav) gece baskınına uğrayıp kadınları ve çocukları öldürülen müşriklerin yurtları hakkında soru sorulduğunu ve Peygamber'in (sav) de; “Onlar da (kadın ve çocuklar da) onlardandır” buyurduğunu işitmiştir. Amr b. Dinar, Zuhrî'den naklen Hz. Peygamber'in (sav); “onlar da babaların-*

⁶¹ Şâfi'î, *er-Risale*, 775.

⁶² Humeydî, *el-Müsned*, I, 92.

⁶³ Şâfi'î, *er-Risale*, 811.

⁶⁴ Humeydî, *el-Müsned*, I, 187.

⁶⁵ Bkz. Şâfi'î, *er-Risale*, s. 292. 811 nolu maddenin 5. dipnotunda.

dandır" buyurduğunu ilave etmektedir." hadisini,⁶⁶ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁶⁷

14- Şâfi'î'nin, İbn Uyeyne – ez-Zuhrî – İbn Ka'b b. Mâlik- Amcası senediyle rivayet ettiği; *"Peygamber (sav), İbn Ebî'l-Hukayk (yurduna) gönderdiği gruba, kadınları ve çocukları öldürmelerini yasaklamıştır."* hadisini,⁶⁸ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁶⁹

Peygamber'in (sav) kadınların ve çocukların öldürülmesini mubah kılan *"onlar da onlardandır"* hadisi, İbn Ebî'l-Hukayk hadisyle nesh edilmiştir.⁷⁰

15-Şâfi'î'nin, İbn Uyeyne – ez-Zuhrî – Sâlim – Babası – Nebî (sav) senediyle rivayet ettiği; *"Sizden Cuma namazına gelen kimse gusül abdesti alsın."* hadisini,⁷¹ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁷²

16- Şâfi'î'nin, Sufyân – ez-Zuhrî – Said b. el-Museyyeb – Ebû Hureyre – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; *"(Müslüman) bir kişi, kardeşinin alış-verişi üzerine alış-veriş yapamaz."* hadisini,⁷³ Humeydî, aynı senedle nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin hadisi; *"Malın fiyatını arttırmayın, bir kimse kardeşinin alış-verişi üzerine (onu bozarak) alış-veriş yapmasın, kardeşinin evlenmek üzere talip olduğu kıza talip olmasın, şehirli kimse köylü adına satış yapmasın, Müslüman bir kadın, kardeşinin kocası kendisine*

⁶⁶ Şâfi'î, *er-Risale*, 823.

⁶⁷ Humeydî, *el-Müsned*, II, 323-324.

⁶⁸ Şâfi'î, *er-Risale*, 824.

⁶⁹ Humeydî, *el-Müsned*, II, 385-386.

⁷⁰ Şâfi'î, *er-Risale*, 825

⁷¹ Şâfi'î, *er-Risale*, 840.

⁷² Humeydî, *el-Müsned*, II, 276. Aynı hadisi Humeydî, farklı tarihlerle tekrar etmektedir.

Ancak metni vermeden " **مثله** " ifadesiyle yetinmektedir. (Humeydî, *el-Müsned*, II, 276.)

⁷³ Şâfi'î, *er-Risale*, 864.

kalsın diye onun boşanmasını istemesin." şeklinde uzun bir hadistir.⁷⁴ Dolarısıyla Şâfiî'nin rivayetinde iktisar (ihtisar) yaptığını söylemek mümkündür.

17- Şâfiî'nin, İbn Uyeyne – Ebû'z-Zubeyr el Mekkî – Abdullah b. Bâbâh – Cubeyr b. Mu'tim –Nebî (sav) senediyle rivayet ettiği; *"Ey Abdumenâf oğulları, sizden her kim ki insanların işlerini üstlenirse (idareci olursa), gece veya gündüz hangi saatte olursa olsun, bu Ev'i (Ka'be'yi) tavaf eden ve namaz kılan hiç kimseyi engellemesin."* hadisini,⁷⁵ Humeydî, aynı senedle nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin hadisi; *"Ey Abdulmuttalip oğulları! veya ey Abdumenâf oğulları!..."* ifadesiyle başlamaktadır.⁷⁶

18- Şâfiî'nin, İbn Uyeyne – ez-Zuhrî – Sâlim – Babası – Zeyd b. Sâbit senediyle rivayet ettiği; *"Peygamber (sav) ariyye⁷⁷ satışına ruhsat verdi."* hadisini,⁷⁸ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁷⁹

19- Şâfiî'nin, İbn Uyeyne – İbn Ebî Necîh – Abdullah b. Kesîr – Ebû'l-Minhâl (Abdurrahman b. Mu'tim) – İbn Abbâs – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; *"Rasûlullah (sav) Medine'ye geldiğinde, Medineliler bir veya iki sene vadeyle hurmada selem (selef) akdi yapıyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (sav); "Kim selem akdi yaparsa, ölçüsü belli, ağırlığı belli ve zamanı*

⁷⁴ Humeydî, *el-Müsned*, II, 445-446. Humeydî aynı hadisi farklı senedle ve metindeki küçük bir farkla tekrar etmektedir. (Humeydî, *el-Müsned*, II, 446.)

⁷⁵ Şâfiî, *er-Risale*, 889.

⁷⁶ Humeydî, *el-Müsned*, I, 255.

⁷⁷ Ariyye: Hurma ağacı ve parası olmayan ihtiyaç sahibi bir kimsenin çoluğuna çocuğuna taze hurma tattırmak maksadıyla elindeki kuru hurmayı verip, göz kararıyla ağaçtaki taze hurmadan o miktarda hurma satın alması. (Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980, VII, 642.)

⁷⁸ Şâfiî, *er-Risale*, 909.

⁷⁹ Humeydî, *el-Müsned*, I, 195.

belli olan bir malda selem akdi yapısın" buyurdular." hadisini⁸⁰, Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir. Ancak Humeydî, farklı olarak *"... iki veya üç sene vadeyle selem akdi yapıyorlardı..."* ifadesini kullanmaktadır.⁸¹

20- Şâfi'î'nin, Sufyân – Muhammed b. Amr (b. Alkame) – Ebû Seleme – Ebû Hureyre – Rasûlullah (sav) senediyle rivayet ettiği; *"İsrailoğulları'ndan rivayet edin. Bunda bir sakınca yoktur. Benden de rivayet edin, ancak bana yalan isnadda bulunmayın."* hadisini,⁸² Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir.⁸³

21- Şâfi'î'nin, Sufyân – Abdulmelik b. Umeyr – Abdurrahman b. Abdillah b. Mes'ûd – Babası – Nebî (sav) senediyle rivayet ettiği; *Allah benim sözümlü işitip ezberleyen, onu iyice kavrayan ve onu rivayet eden kimse-nin yüzünü ağartsın. Nice ilim yüklenenler vardır ki, kendileri fakih değildir. Nice ilim yüklenenler de vardır ki, onu ilimi anlayışı kendilerinden daha iyi olanlara aktarırlar. Müslüman'ın kalbi şu üç şeyde cimrilik yapmaz (onları tam olarak yerine getiri). Onlar da: Allah rızası için yapılan amelde ihlas, Müslümanlara nasihat etme ve Müslümanların cemaatine devamlılıktır. Zira onların (Müslümanların) duası, onları tam anlamıyla kuşatır (korur)." hadisini,⁸⁴ Humeydî, aynı senedle nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin rivayetinde *"النصيحة للمسلمين"* yerine, *"مناصحة إيمة المسلمين"* ifadesi, *"فإن دعوتهم"* yerine ise, *"فإن الدعوة"* ifadesi yer almaktadır.⁸⁵*

⁸⁰ Şâfi'î, *er-Risale*, 916.

⁸¹ Humeydî, *el-Müsned*, I, 237.

⁸² Şâfi'î, *er-Risale*, 1094.

⁸³ Humeydî, *el-Müsned*, II, 492.

⁸⁴ Şâfi'î, *er-Risale*, 1102. Şâfi'î, aynı hadisi 1314 nolu maddede tekrar ederken, hadisin sadece baş tarafını vererek ihtisar yapmaktadır.

⁸⁵ Humeydî, *el-Müsned*, I, 47-48.

22- Şâfiî'nin, Mâlik ve Sufyân – ez-Zuhrî – Ubeydullah b. Abdillah – Ebû Hureyre, Zeyd b. Hâlid ve Şibl b. Ma'bed – Nebî (sav) senediyle, metnini zikretmeksizin "بئلك" ifadesiyle işaret ettiği ve 1125 nolu maddede senedini vermeksizin sadece "Peygamber (sav), Uneys'e, karısının zina ettiğini söyleyen adamın karısına gitmesini ve; "...itiraf ederse onu recmet..." buyurmuştur. Kadın itiraf edince recmedilmiştir." kısmını naklettiği hadisi,⁸⁶ Humeydî, aynı senedle ve hadisin metninin tamamını vererek şöyle rivayet etmektedir: "Bir adam Rasûlullah (sav)'e gelerek: "Ya Rasulallah! Allah aşkına, aramızda sadece Allah'ın Kitabı'yla hükmedin", dedi. Kendisinden daha anlayışlı olan hasmı da: "Doğru söyledi. Aramızda Allah'ın Kitabı'yla hükmedin. Ya Rasulallah, konuşmam için izin verin" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Söyleyin" buyurdu. O da şöyle konuştu: "Gerçekten oğlum şunun ailesinin yanında işçiydi. Derken onun karısıyla zina etmiş. Bundan dolayı ben ona yüz koyun ile bir cariye fideye verdim. Sonra da ben, gerçekten ilim ehli olan bazı zatlara, bu meseleyi sordum da onlar bana; oğluma yüz değnek vurma ile bir yıl sürgün gerektiğini, bunun karısına ise recm gerektiğini haber verdiler". Bunun üzerine Rasûlullah (sav) de şöyle buyurdular:

"Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki, mutlaka aranızda Allah'ın Kitabı'yla hükmedeceğim. Yüz koyun ile cariye sana geri verilecek. Oğluna yüz değnek vurma ile bir yıl sürgün gerekir. Ey Uneys! Sen de şunun karısına git de ona sor. Şayet (suçunu) itiraf ederse, onu recmet". Uneys kadına gidip sormuş. Kadın (zina ettiğini) itiraf edince, kadını recmetmiştir."⁸⁷ Şâfiî'nin bazı rivayetlerde yaptığı gibi, bu hadiste de ihtisar yaptığı görülmektedir.

⁸⁶ Şâfiî, er-Risale, 1126.

⁸⁷ Humeydî, el-Müsned, II/354-355.

23- Şâfi'î'nin, Sufyân – Amr b. Dînâr – Amr b. Abdillâh b. Safvân – Dayısı Yezîd b. Şeybân senediyle rivayet ettiği; “Biz Arafat'ta kendimize ait bir vakfe yerindeydik. Amr b. Abdillâh gerçekten de imamın vakfe yaptığı yere uzaktı. Derken İbn Mirba' el-Ensârî bize gelerek şöyle dedi: “Ben Rasûlullah'ın size gönderdiği elçisiyim. Size kendinize ayrılan yerde vakfe yapmanızı emrediyor. Zira sizler babanız İbrahim'in mirası üzeresiniz.” hadisini,⁸⁸ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin rivayetinde, İbn Mirba'ın geldiği ifade edildikten sonra, kendi buldukları yer tavsif edilmiştir.⁸⁹

24- Şâfi'î'nin, Sufyân – Amr b. Dînâr – İbn Ömer senediyle rivayet ettiği; “Biz mahsulün belli oranı karşılığında tarım ortaklığı yapıyorduk ve bunda bir sakınca da görmüyorduk. Ta ki Râfi' (b. Hadîc), Rasûlullah'ın (sav) bunu yasakladığını sandı (haber verdi). Biz de onun sözü üzerine bunu terk ettik.” hadisini,⁹⁰ Humeydî, aynı sened ve lafızlarla nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin rivayetinde “فتركناها من أجل ذلك” yerine “فتركنا ذلك من أجل قوله” ifadesi yer almaktadır.⁹¹

25- Şâfi'î'nin, Sufyân – Abdullâh b. Ebî Lebîd – İbn Süleyman b. Yesâr – Babası – Ömer b. Hattâb – Peygamber (sav) senediyle rivayet ettiği; Ömer b. el-Hattâb, Câbiye'de insanlara hitap etti ve şöyle dedi: Rasûlullah (sav) şu anda benim aranızda kalktığım gibi kalktı ve şöyle buyurdu: Ashabıma, sonra onlardan sonra gelenlere, sonra da onlardan sonra gelenlere saygılı olun. Daha sonra yalan ortaya çıkar, hatta kişi yemin etmesi istenmediği halde yemin eder, şahitlik etmesi istenmediği halde şahitlik eder. Dikkat edin, kimi

⁸⁸ Şâfi'î, *er-Risale*, 1132.

⁸⁹ Humeydî, *el-Müsned*, I/262-263.

⁹⁰ Şâfi'î, *er-Risale*, 1225.

⁹¹ Humeydî, *el-Müsned*, I/198.

cennetin ortası sevindiriyorsa, cemaate devam etsin. Zira şeytan iki kişiden uzakken yalnız kalanla beraber olur. Hiç kimse bir kadınla yalnız kalmasin. Çünkü üçüncüleri şeytan olur. Her kim ki, iyiliğini kendisini sevindiriyor ve kötülüğü de üzüyorsa, işte o mü'mindir." hadisini,⁹² Humeydî, aynı senedle nakletmektedir. Ancak Humeydî'nin metninde, ifadelerin öncelik-sonralığında farklılıklar söz konusudur.⁹³ Ayrıca Şâfiî'nin muhakkiki A. Muhammed Şâkir, hadisin bu senedle mürsel olduğunu, çünkü Süleyman b. Yesâr'ın Hz. Ömer'i görmediğini ifade ettikten sonra, hadisin, Hz. Ömer'den sahih bir senedle de rivayet edilmiş olduğunu beyan etmektedir.⁹⁴

Şâfiî'nin er-Risalesi ile Humeydî'nin el-Müsned'inde yer alan Sufyân b. Uyeyne rivayetlerinin, sened ve metin açısından, ufak tefek farklılıklar dışında neredeyse aynı oldukları görülmektedir. er-Risale ile el-Müsned arasındaki mukayesede, er-Risale'nin muhakkiki Ahmed Muhammed Şâkir'in dipnotlarda verdiği nüsha farklılıkları da göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, iki eserde yer alan ortak rivayetlerde görülen küçük farklılıkların da ortadan kalktıkları söylenebilir.

"el-Müsned" incelendiğinde, Sufyân b. Uyeyne'den rivayet edilen hadislerin tamamı, onların sema' yoluyla alındığını ifade eden, "حدثنا" eda sigasıyla verilmektedir. Şâfiî'nin er-Risale'si tetkik edildiğinde ise, eserinde yer alan diğer rivayetlerde olduğu gibi, Sufyân tarikiyle gelen rivayetlerde de "أخبرنا" eda sigasının kullanıldığı görülmektedir. Bu da, hocasının yazılı eserlerinden rivayet yetkisine sahip olan ravilerin, yazılı

⁹² Şâfiî, *er-Risale*, 1315.

⁹³ Humeydî, *el-Müsned*, I/19-20.

⁹⁴ Şâfiî, *er-Risale*, s. 474-475 (1315 nolu maddenin 5 numaralı dipnotunda).

kaynaklardan hadis alırlarken de bu eda sigalarını kullandıklarını göstermektedir.⁹⁵

Sonuç

İkinci asrın önemli alimlerinden biri olan Sufyân b. Uyeyne, başta önemli talebelerinden Buhârî'nin hocası Humeydî'nin el-Müsned'i ve Şâfi'î'nin eserleri olmak üzere, kendisinden sonraki yazılı literatür üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.

el-Müsned'de yer alan rivayetlerin neredeyse tamamı Sufyân b. Uyeyne tarikiyle nakledilmiş ve el-Müsned muhakkikinin tespitlerine göre camilerde bulunması gereken sekiz ana konuya ait hadisleri muhtevi olduğu görülmektedir. Ayrıca er-Risale'deki rivayetlerin önemli bir bölümü hocası Sufyân b. Uyeyne tarikiyle nakledilmektedir.

Dolayısıyla kaynaklardan varlığını kesin olarak bildiğimiz, ancak günümüze kadar müstakil olarak varlığını koruyamamış olan el-Cami adlı eserinin, öncelikle en önemli talebesi Humeydî'nin el-Müsned'i olmak üzere, önemli talebelerinden Şâfi'î'nin eserlerinde mündemiç olduğunu söylemek mümkündür.

Hem Şâfi'î'nin, hem de Humeydî'nin ortak rivayetlerinin, sened ve metin açısından neredeyse farklılık taşımaması sebebiyle, her iki müellifin de eserlerini oluştururken hocaları Sufyân b. Uyeyne'ye ait yazılı mirastan çokça yararlandıkları söylenebilir.

⁹⁵ Bkz. Sezgin, a.g.e, s. 45-49.

Ortaya çıkan ufak tefek farklılıkların ise, eserlerin farklı nüshaları dikkate alındığında ortadan kalktığı veya Şafî'nin zaman zaman hadislerde ihtisar yapmasından kaynaklandığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Adil Nüveyhinî, *Mu'cemu'l-Mufessirîn*, Beyrut, 1983

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Hadisevi, İstanbul, 2006

el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hâtîb, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1986

....., *Takyîdu'l-İlim*, thk. Yusuf el-'Aş, Dımeşk, 1949

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu'l-Kebîr*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Diyarbakır/Türkiye, Trsz

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1989

Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980

Dâiretu'l-Maarif Bezırgânî İslâmî, Tahran, 1370

Dâiretu'l-Maarif Teşeyyu', *Tefsîru ve Tefâsîru Şiâ'*, Tahran, 1373,

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî, *Hilyetu'l-Evliyâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1387/1967

Ebû Zehra, Muhammed, İmâm Şafî'î, Trc. Osman Keskioglu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000

Evgin A. Kadir, *Buhârî'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humejdî ve Müsned'i*, İlahiyât, Ankara, 2004

el-Hâirî, Muhammed Hüseyin el-A'lemî, *Dâiretu'l-Maarifi's-Şiâ' el-Âmme*, Müessesetu'l-A'lemî li'l-Matbuât, Beyrut, Trsz.

- el-Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, Thk. Habîbur-rahman el- A'zamî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1409
- İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 2002
-, *Takdimetu'l-Cerh li Kitâbi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Matbaatu Meclisi Dâiretu'l-Maarifi'l-Osmaniye, Haydarâbâd, 1271
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Maarifi'n-Nizâmiye, Haydarâbâd, 1325
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr ve 'Alâmi Fukahâi'l-Akdâr*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiye, Beyrut, 1408/1987
- İbn Nedîm, *el-Fihrist*, Mektebtu Hayyât, Beyrut, Trsz.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, Trsz
- Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdillâh el-Kostantinî, *Keşfu'z-Zunûn an Esmâi'l-Kütüb ve Funûn*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992,
- el-Kettânî, es-Seyyidu's-Şerif Muhammed b. Ca'fer, *Hadis Literatürü (er-Risâletu'l-Mustadrafe)*, dipnotlar ve ilaveleriyle Trc. Yusuf ÖZBEK, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfi'î'nin Rolü*, Kitabiyât, Ankara, 2003
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1988
- Muhammed Ra'fet Saîd, *Ma'mer b. Râşid es-San'ânî Mesâdiruhû ve Menhecuhû ve Eseruhû fi Rivâyeti'l-Hadîs*, Alemu'l-Kutub li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad, 1403/1983
- Muhsin el-Emîn, *'Ayânu's-Şiâ'*, Thk. Hasan el-Emîn, Dâru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, 1406/1986

er-Râmehurmuşî, el-Hasan b. Abdirrahman, *el-Muhaddisu'l-Fasıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâî*, Thk. Muhammed Accac el-Hafîb, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984

Sandıkçı, Kemal, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, DİB Yayınları, Ankara, 1991

Sezgin, *Târîhu't-Turasi'l-Arabî*, Arp. Çev. Mahmud Fehmi Hicâzî- Fehmi Ebû'l-Fadl, el-Heyetu'l-Mısıriyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Mısır, 1977
....., *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitabiyat, Ankara, 2000

Şafîî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, Trsz.

Tefsîru ve Tefâsîru Şiâ', Dâiretu'l-Maarif, Tahran, 1373

ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mîzânû'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1382/1963

....., *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1406/1986

....., *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Trsz.

....., *el-İber fi Haberi men Ğaber*, Thk. Ebû Hacir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zeğlûl, Daru'l- Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, Trsz